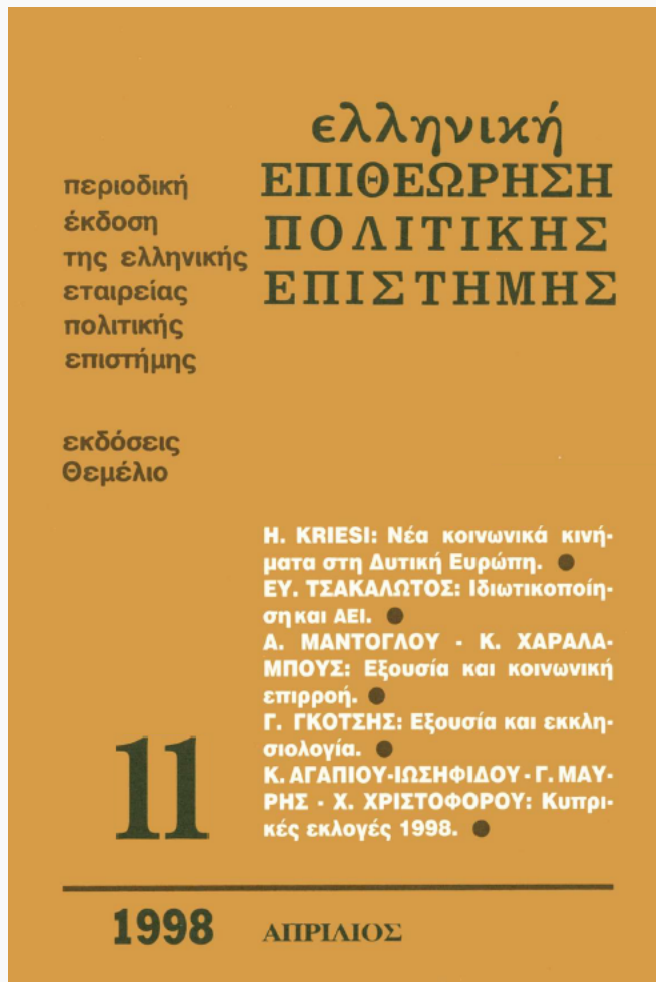

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 11 (1998)

Νέα κοινωνικά κινήματα στη Δυτική Ευρώπη

Hanspeter Kriesi

doi: [10.12681/hpsa.15111](https://doi.org/10.12681/hpsa.15111)

Copyright © 2017, Hanspeter Kriesi

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Kriesi, H. (2017). Νέα κοινωνικά κινήματα στη Δυτική Ευρώπη. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 11, 5–26. <https://doi.org/10.12681/hpsa.15111>

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΣΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ**

Το πρώτο μέρος του κειμένου εξετάζει τις κοινές κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές ρίζες των νέων κοινωνικών κινήματων, τα οποία παίζουν έναν κρίσιμο ρόλο στο χώρο των κοινωνικών κινήματων στις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες κατά τις δεκαετίες '70 και '80. Υποστηρίζεται ότι όλα αυτά τα κινήματα έχουν τις ρίζες τους σε ένα βασικό ανταγωνισμό μέσα στη νέα μεσαία τάξη – τη διαμάχη για τον έλεγχο της εξειδικευμένης εργασίας, για την προσωπική αυτονομία και, σε τελική ανάλυση, για τα σχέδια περί «καλής ζωής» στη σύγχρονη κοινωνία. Επιπλέον, θεωρείται ότι μοιράζονται μια κοινή πολιτική καταγωγή από την αντιαυταρχική εξέγερση του τέλους της δεκαετίας του '60, την κινητοποίηση της νέας αριστεράς, και τις επιτροπές δράσης πολιτών που άρχισαν να ενεργοποιούνται σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο στις αρχές της δεκαετίας του '70. Το δεύτερο μέρος του κειμένου προσπαθεί να δείξει ότι, παρά τα κοινά χαρακτηριστικά που μοιράζονται αυτά τα κινήματα, το επίπεδο και οι τρόποι ενεργοποίησής τους διαφέρουν σημαντικά από τη μία χώρα στην άλλη, σαν αποτέλεσμα της λειτουργίας συγκεκριμένων πλευρών του πολιτικού πλαισίου της κάθε μίας – της δομής των αντιθέσεων σε εθνικό επίπεδο, της «μορφολογίας» της αριστεράς και της θεσμικής δομής του κράτους. Υποστηρίζεται πως η πολιτική κληρονομιά του παρελθόντος συμβάλλει σε εθνικές παραλλαγές και είναι πιθανό να συνεχίσει έτσι για κάποιο χρονικό διάστημα ακόμα.

Το παρόν κείμενο βασίζεται στη δεκαπενταετή μελέτη της κινητοποίησης των κοινωνικών κινήματων, πρώτα στην πατρίδα του γράφοντος, την Ελβετία, και, κατόπιν, στην Ολλανδία –όπου δίδαξα για τέσσερα χρόνια– καθώς επίσης και στην ενασχόληση με τη σύγκριση

* Ο Hanspeter Kriesi είναι καθηγητής στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου της Γενεύης.

** Το κείμενο αυτό βασίζεται σε παρουσίαση που έγινε στο πλαίσιο σεμιναρίου της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης στις 17 Οκτωβρίου 1997.

μεταξύ κοινωνικών κινημάτων σε τέσσερις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, προσθέτοντας στις δύο παραπάνω –μικρότερες– τη Γαλλία και τη Γερμανία. Μελετώντας την εξέλιξη του χώρου των κοινωνικών κινημάτων σ' αυτές τις τέσσερις χώρες, εντυπωσιάζεται κανείς από την εξέχουσα θέση που κατέχουν τα λεγόμενα «*νέα κοινωνικά κινήματα*», καθώς και από τον κρίσιμο ρόλο που έπαιξαν στο χώρο της Δυτικής Ευρώπης, συγκεκριμένα τις δεκαετίες '70 και '80. Στις περισσότερες από αυτές τις χώρες, κινητοποιήσαν μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων από οποιοδήποτε άλλο τύπο κινήματος καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Δεν επέφεραν κάποια ριζική αλλαγή στην πολιτική και οικονομική κατάσταση στη Δυτική Ευρώπη, ωστόσο όμως συντέλεσαν σε κοινωνικές και πολιτισμικές αλλαγές καθώς και στη μεταβολή του τρόπου με τον οποίο γινόταν συνήθως αντιληπτή η πολιτική. Πάνω απ' όλα, συντέλεσαν στη διαμόρφωση συμμετοχικών και ενημερωμένων πολιτών.

Η κατηγορία των νέων κοινωνικών κινημάτων περιλαμβάνει ένα αρκετά ετερογενές σύνολο κινήσεων. Τα πιο σημαντικά απ' αυτά είναι το οικολογικό, το κίνημα ειρήνης, το κίνημα αλληλεγγύης (με τον Τρίτο Κόσμο), το γυναικείο και το κίνημα των καταλήψεων [κενών κατοικιών] (ή αυτόνομο κίνημα πόλεων). Αν και όλα αυτά τα κινήματα είναι μάλλον ετερογενή, θα θέλαμε να προτείνουμε, στο πρώτο μέρος του παρόντος κεμένου, τη διαπίστωση πως όλα έχουν κάποιες κοινές κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές ρίζες. Κατά την άποψή μας, όλα τα κοινωνικά κινήματα βασίζονται, σε τελική ανάλυση, σε κοινωνικές και πολιτισμικές αντιθέσεις. Με άλλα λόγια, έχουν τις ρίζες τους σε ευρείες κοινωνικές αλλαγές που οδηγούν στην αντιπαράθεση μεταξύ κοινωνικών ομάδων για δομικούς και πολιτισμικούς λόγους. Οι δομικές ή πολιτισμικές εντάσεις μεταξύ αυτών των κοινωνικών ομάδων προσφέρουν ένα γόνιμο έδαφος για την κινητοποίηση των τελευταίων. Ισχυριζόμαστε λοιπόν πως –σαν αποτέλεσμα κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών εξελίξεων– αυτό το γόνιμο για την κινητοποίηση των νέων κοινωνικών κινήσεων έδαφος συναντάται λίγο πολύ στον ίδιο βαθμό σε όλες τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

Ωστόσο, όπως υποστηρίζουν οι εκπρόσωποι της προσέγγισης του φαινομένου από τη σκοπιά της «πολιτικής διαδικασίας» (McAdam, 1982· Tarrow, 1989, 1989a, 1994· Tilly κ.ά., 1975· Tilly, 1978), σε αντίθεση με πιο κλασικές προσεγγίσεις στο χώρο της μελέτης των κοινωνικών κινήσεων, η «δομή» και η «κουλτούρα»

δεν επιδρούν άμεσα στην πολιτική. Οι κοινωνικές και πολιτισμικές διαιρετικές τομές –οι κοινωνικές αντιθέσεις– καταλήγουν σε πολιτικές αντιθέσεις μόνο αν πολιτικοποιηθούν. Παρόμοια, μερικές πρόσφατες μελέτες πάνω στα πολιτικά κόμματα (Bartolini - Mair, 1990, σ. 216· Kitschelt, 1994) έχουν δείξει ότι οι κοινωνικές και πολιτισμικές εντάσεις αρθρώνονται φανερά μόνο αν έχουν συνειδητοποιηθεί και οργανωθεί πολιτικά. Η πολιτική οργάνωση, ωστόσο, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το γενικό πολιτικό πλαίσιο. Στο δεύτερο μέρος του κειμένου θα θέλαμε, επομένως, να εξετάσουμε τις μεγάλες διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των δυτικοευρωπαϊκών χωρών όσον αφορά στο βαθμό και στους τρόπους με τους οποίους τα νέα κοινωνικά κινήματα δραστηριοποιούνται τα τελευταία 25 χρόνια. Ενώ το πρώτο μέρος της συζήτησης είναι μακροκοινωνιολογικό και θεωρεί δεδομένη μια γενική εξελικτική τάση, στο δεύτερο μέρος θα στηριχτούμε στη συγκριτική πολιτική, προκειμένου να δείξουμε πως αυτή η γενική τάση αρθρώνεται αρκετά διαφορετικά από τη μια χώρα στην άλλη, ανάλογα με το ιδιαίτερο πολιτικό πλαίσιο της κάθε μίας.

1. ΚΟΙΝΟΙ ΤΟΠΟΙ: ΤΟ ΔΟΜΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ

Η βαθιά κοινωνική αλλαγή που σημειώθηκε στη Δυτική Ευρώπη από τα τέλη της δεκαετίας του '60 οδήγησε στην *εξασθένηση των παραδοσιακών κοινωνικών αντιθέσεων* και απελευθέρωσε τους ανθρώπους από παραδοσιακούς δεσμούς με πόλους αναφοράς την τάξη, τη θρησκεία και την οικογένεια. Το αποτέλεσμα ήταν μεν ένας βαθμός εξατομίκευσης χωρίς προηγούμενο, αλλά όχι και η κατάλυση ολωσδιόλου των δομικών και πολιτιστικών δεσμών. Αντίθετα με ό,τι φαίνεται να θεωρούν δεδομένο πολλοί συγγραφείς ήταν αναφέρονται στη διαδικασία της εξατομίκευσης, η εξασθένηση των παραδοσιακών δομών δεν ισοδυναμεί, σε καμία περίπτωση, με την παντελή έλλειψη δομών. Η μεγάλη δομική αλλαγή επέφερε νέες μορφές ελέγχου. Τώρα τα άτομα εξαρτώνται από νέα είδη δομικά καθορισμένων συνθηκών, που οδηγούν σε συγκρούσεις μεταξύ μεγάλων ομάδων στην κοινωνία. Μερικοί θεωρητικοί προτείνουν την ανάλυση αυτών των νέων αντιθέσεων από την άποψη διαδικασιών κοινωνικής διαφοροποίησης μεγάλης κλίμακας (Neid-

hardt - Rucht, 1993). Προτιμάμε να παραμείνουμε πιο κοντά στην παραδοσιακή ταξική ανάλυση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι σκοπεύουμε να αναγάγουμε τη δομική αλλαγή σε ταξικές μεταβολές· εξοκολουθούμε όμως να θεωρούμε χρήσιμη την κατηγορία «τάξη».

Η νέα «εκπαιδευτική επανάσταση» αποτελεί μια από τις κύριες δυνάμεις της σύγχρονης κοινωνικής αλλαγής. Στο πρώτο στάδιο της διαδικασίας του εκσυγχρονισμού, η εκπαιδευτική επανάσταση αναφερόταν στην εξάπλωση της βασικής εκπαίδευσης. Τώρα αφορά την εξάπλωση της ανώτερης εκπαίδευσης. Κατά μία έννοια, η εκπαιδευτική επανάσταση συνδυάζει τα θέματα της βιομηχανικής και της δημοκρατικής επανάστασης – ισότητα ευκαιριών και ισότητα των δικαιωμάτων του πολίτη (Parsons, 1971, σ. 97). Αυτή η διαδικασία είναι στενά συνδεδεμένη με το μετασχηματισμό του κράτους και της οικονομίας. Ως ένα σημείο, η εξάπλωση της ανώτερης εκπαίδευσης αποτελεί ένα λειτουργικό προαπαιτούμενο για τον εκσυγχρονισμό του κράτους και της οικονομίας: παρέχει το προσωπικό που θα καλύψει τις νέες θέσεις. Έτσι, η εκπαίδευση καθίσταται ένας κρίσιμος παράγοντας για την αναπαραγωγή της κοινωνικής δομής. Ταυτόχρονα, καθίσταται ένας επίσης κρίσιμος παράγοντας για την ατομική κοινωνική κινητικότητα. Στις σύγχρονες κοινωνίες, η οικογένεια συνήθως καθορίζει το επίπεδο της εκπαίδευσης των παιδιών αντί να τα εφοδιάσει με κεφάλαιο για κάποιο ρόλο. Αυτό το «πολιτιστικό κεφάλαιο» αναλαμβάνει όλο και περισσότερο το ρόλο των κλασικών μέσων παραγωγής στη διαδικασία ένταξης στην κοινωνική ιεραρχία. Η εξάπλωση της ανώτερης εκπαίδευσης είναι ένα φαινόμενο που έχει διεισδύσει και μπορεί να παρατηρηθεί σε όλο το βιομηχανικό κόσμο. Ωστόσο, ο όρος «επανάσταση» είναι κάπως παραπλανητικός, εφόσον αυτή η διαδικασία είναι στην πραγματικότητα παρατεταμένη· ξεκίνησε τη δεκαετία του '60 κι ακόμα δεν έχει ολοκληρωθεί.

Η εξάπλωση της ανώτερης εκπαίδευσης έχει επίδραση «απελευθερωτική». Προκαλεί μια γενική στροφή στον προσανατολισμό των πολιτικών αξιών προς αντιαυταρχικά αιτήματα χειραφέτησης. Αλλά η ακριβής επιρροή της ανώτερης εκπαίδευσης στις πολιτικές προτιμήσεις καθορίζεται από τη διαδικασία επαγγελματικής αποκατάστασης. Η προσωπική επένδυση στην ανώτερη εκπαίδευση δε συνεπάγεται πλέον αυτόματα ότι η καριέρα κάποιου είναι εξασφαλισμένη: κατά μέσο όρο, η απόδοση της εκπαιδευτικής επένδυσης μειώνεται. Όπως παρατηρεί ο Boudon (1976, σ. 198): «κάθε άτομο

έχει ένα ορισμένο πλεονέκτημα προσπαθώντας να επιτύχει ένα όσο το δυνατόν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης – όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο εκπαίδευσης, τόσο πιο ευνοϊκές είναι οι προσδοκίες για υψηλή κοινωνική θέση. Αλλά εφόσον όλα τα άτομα θέλουν περισσότερη εκπαίδευση, οι προσδοκίες που συνδέονται με τα πιο πολλά επίπεδα εκπαίδευσης τείνουν να εκφυλίζονται, και αυτό έχει σαν συνέπεια να υποκινείται η ζήτηση για ακόμη περισσότερη εκπαίδευση την επόμενη περίοδο». Οι υψηλότερες θέσεις είναι λίγες, και γι' αυτό υπάρχουν συγκεκριμένα όρια στην απόδοση της εκπαιδευτικής επένδυσης. Αν η ανώτερη εκπαίδευση αποτελεί βασικό μέσο για την επιτυχία ενός ατόμου στη ζωή, είναι επίσης πιθανό να προκαλέσει ασυνέπειες ως προς την κοινωνική θέση. Οι ματαιωμένες προσδοκίες ατόμων με ανώτερη εκπαίδευση αποτελούν γόνιμο έδαφος για την πολιτική κινητοποίηση, όπως έχει ήδη τονίσει ο Schumpeter ([1942] 1962, σ. 145 κ.ε.) και, πιο πρόσφατα, ο Alber (1989, σ. 201). Μπορεί να προκαλέσουν συγκρούσεις μεταξύ γενεών και πολιτικές προτιμήσεις που να ευνοούν την αναδιανομή και την κρατική παρέμβαση.

Ακόμη πιο συγκεκριμένα, αν η εκπαιδευτική επένδυση επιτρέπει συνήθως την πρόσβαση στη *νέα μεσαία τάξη*, δεν εξασφαλίζει τον προσωπικό έλεγχο πάνω στην ίδια την εργασία κάποιου. Στη σύγχρονη κοινωνία των οργανώσεων (Perrow, 1989), τα άτομα με ανώτερη μόρφωση συνήθως εργάζονται σε μεγάλης κλίμακας οργανισμούς και ο βαθμός στον οποίο είναι ικανά να ελέγχουν την ίδια τους την εργασία εξαρτάται από τον έλεγχό τους πάνω στους οργανωσιακούς πόρους. Το γεγονός αυτό εισάγει *ένα βασικό ανταγωνισμό μέσα στη νέα μεσαία τάξη* μεταξύ αυτών που ελέγχουν τους οργανωσιακούς πόρους και αυτών των οποίων οι πόροι περιορίζονται στις ατομικές ικανότητες και την εξειδίκευση, που είναι ανεξάρτητες από τον οργανισμό (Kriesi, 1987, 1989, 1993). Σ' αυτή τη σύγκρουση, που διαπερνά τη νέα μεσαία τάξη, οι επαγγελματίες των οποίων οι μόνοι πόροι είναι η εξειδίκευση και οι ατομικές ικανότητες –οι *επαγγελματίες «ειδικοί»*– πρέπει να αμυνθούν ενάντια στην καταπάτηση της εργασιακής τους αυτονομίας από τους συναδέλφους τους που κυρίως ασχολούνται με τη διοίκηση των μεγάλων ιδιωτικών και δημόσιων οργανισμών – τους *«μάντζερ»*. Για να είμαστε ακόμη πιο ακριβείς, θα πρέπει να εισαγάγουμε μια πρόσθετη διάκριση μεταξύ διαφορετικών ειδών εξειδίκευσης και ικανοτήτων, μια που μερικές από αυτές εξαρτώνται πε-

ρισσότερο από τον οργανισμό απ' ό,τι άλλες. Οι ικανότητες των διοικητικών και των τεχνικών ειδικών –των «τεχνοκρατών»– τείνουν να είναι πιο στενά συνδεδεμένες με τον οργανισμό για τον οποίο εργάζονται αυτοί, από τις ικανότητες των «ειδικών στους τομείς της κοινωνίας και του πολιτισμού», οι οποίοι προορίζονται για την εξυπηρέτηση των πελατών των οργανισμών. Σαν αποτέλεσμα, οι «ειδικοί στους τομείς της κοινωνίας και του πολιτισμού» είναι πιο πιθανό να υπεραμύνονται αντιαιταρχικών πολιτικών αξιών χειραφέτησης, ενώ οι «μάνατζερ» είναι πιο πιθανό να υπεραμύνονται της εξουσίας του οργανισμού και των τεχνικών και οικονομικών επιταγών του κατεστημένου, με τους «τεχνοκράτες» να κρατάνε μια ενδιάμεση στάση. Επιπλέον, οι μάνατζερ και οι τεχνοκράτες είναι αναμενόμενο να είναι περισσότερο αστοί, με πολιτικοοικονομικούς όρους, ενώ οι επαγγελματίες στους τομείς της κοινωνίας και του πολιτισμού θα πρέπει να έχουν ένα μάλλον σοσιαλδημοκρατικό προσανατολισμό.

Θα μπορούσε κανείς να αντιτάξει ότι οι πολιτικές αξίες και προτιμήσεις δεν είναι μόνο το αποτέλεσμα ανώτερης εκπαίδευσης και επαγγελματικής αποκατάστασης, αλλά καθορίζουν και οι ίδιες με τη σειρά τους την επιλογή του τύπου της ανώτερης εκπαίδευσης και τη θέση κάποιου στο σύστημα απασχόλησης. Π.χ., οι ίδιοι οι «επαγγελματίες στους τομείς της κοινωνίας και του πολιτισμού», που είναι πολύ πιθανό να υπεραμύνονται της εργασιακής τους αυτονομίας, τείνουν ήδη εξ αρχής να επιλέγουν την απασχόλησή τους υπό την επήρεια αντιαιταρχικών αξιών χειραφέτησης. Το γεγονός αυτό μας στρέφει προς το ζήτημα της ύπαρξης *επιπλέον αιτιών αλλαγής αξιών*, που δεν εξαρτώνται από την εξάπλωση της ανώτερης εκπαίδευσης και τη διαδικασία επαγγελματικής αποκατάστασης. Με βάση τις απόψεις του Inglehart (1977, 1990), θα μπορούσαμε να επιστημονοποιήσουμε τη *γενική άνοδο του επιπέδου ευημερίας* στις ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης, η οποία έχει, σύμφωνα με τη θεωρία του, την ίδια απελευθερωτική επίδραση στις πολιτικές αξίες όπως και η εξάπλωση της ανώτερης εκπαίδευσης. Η *δημογραφία* αποτελεί ένα δεύτερο παράγοντα: αν οι ηλικιακές ομάδες είναι ασυνήθιστα μεγάλες, όπως ήταν οι πρώτες μεταπολεμικές ομάδες, οι παραδοσιακοί φορείς κοινωνικού ελέγχου είναι λιγότερο αποτελεσματικοί, τουλάχιστον προσωρινά, και η παρέα αποτελεί έναν ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα, καθοριστικό της εφηβικής συμπεριφοράς, γεγονός που διευκολύνει την ανάδειξη νέ-

ων αξιών και ταυτοτήτων (Wallimann - Zito, 1984, σ. 71). Η *απουσία του πατέρα* από την κοινωνικοποίηση των πρώτων μεταπολεμικών γενεών (Mitscherlich, 1963) κατέστησε τη μετάδοση αξιών μεταξύ των γενεών δυσκολότερη. Οι *τεχνικές καινοτομίες* ήταν επίσης πολύ σημαντικές. Η τρομερή εξάπλωση του «*χαπιού*» και της *τηλεόρασης* σε όλη τη δεκαετία του '60 και στις αρχές της δεκαετίας του '70 είχε πιθανόν την πιο σημαντική επίδραση από την άποψη της μεταλλαγής των αξιών. Το «*χάπι*» στήριξε τη σεξουαλική επανάσταση, η οποία υπονόμωσε την παραδοσιακή εξουσία της οικογένειας και της εκκλησίας. Η τηλεόραση και η συνακόλουθη ανάπτυξη της τεχνολογίας των επικοινωνιών άνοιξε ένα παράθυρο στον κόσμο για κάθε νοικοκυριό. Ως συνολικό αποτέλεσμα αυτών των πρόσθετων παραγόντων, θα περιμέναμε μια γενική αύξηση σε αντιαυταρχικά αιτήματα χειραφέτησης, πέρα από τις περιορισμένες ακόμα τάξεις των ατόμων με ανώτερη εκπαίδευση ή τον ακόμη πιο περιορισμένο κύκλο των «επαγγελματιών στους τομείς της κοινωνίας και του πολιτισμού».

Ανακεφαλαιώνοντας, η βαθιά μεταβολή που επιφέρει η εκσυγχρονιστική διαδικασία δημιουργεί ένα νέο είδος δομικής διαμάχης, η οποία αποτελεί τη βάση της πολιτικής κινητοποίησης. Μεταξύ των νικητών της εκσυγχρονιστικής διαδικασίας –των μελών της νέας μεσαίας τάξης– υπάρχουν κάποιοι που κερδίζουν περισσότερο από κάποιους άλλους. Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί μια δομική σύγκρουση που πάνω απ' όλα είναι σύγκρουση για τον έλεγχο της *εξειδικευμένης εργασίας*, για την *προσωπική αυτονομία*, και, σε τελική ανάλυση, για τα *διαφορετικά σχέδια περί «καλής ζωής» στη σύγχρονη κοινωνία*. Εκτός απ' αυτή τη σύγκρουση μέσα στο ίδιο το στρατόπεδο των νικητών της εκσυγχρονιστικής διαδικασίας, υπάρχει άλλη μια αντίθεση που παίρνει μορφή – αυτή μεταξύ των νικητών-μελών της νέας μεσαίας τάξης ως συνόλου, από τη μία πλευρά, και της ετερογενούς κατηγορίας των «*χαμένων*», από την άλλη. Αλλά αυτή είναι μια άλλη ιστορία – πέρα από τους σκοπούς του παρόντος κεμένου.

Το επιχείρημά μας είναι ότι η σύγκρουση μέσα στο πλαίσιο της ίδιας της νέας μεσαίας τάξης αποτελεί τη βάση μιας *νέας πολιτικής αντίθεσης που αρθρώνεται από τα νέα κοινωνικά κινήματα*. Οι επαγγελματίες στους τομείς της κοινωνίας και του πολιτισμού που τείνουν να χάσουν τον αγώνα για τον έλεγχο της εργασίας, αποτελούν την κύρια πηγή αυτών των νέων κοινωνικών κινήματων,

τα οποία επιτίθενται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στην χωρίς όρια κυριαρχία της τεχνοκρατίας. Στοιχεία από το Ευρωβαρόμετρο του 1990 (Ευρωβαρόμετρο 34.0) δείχνουν ότι σε διάφορες δυτικοευρωπαϊκές χώρες, οι οπαδοί των οικολογικών κομμάτων (κόμματα που είναι χαρακτηριστικά κοντά στα νέα κοινωνικά κινήματα) είναι γενικά άτομα με μόρφωση ανώτερη από τον εθνικό μέσο όρο. Ειδικότερα, μια λεπτομερής ανάλυση της κατάστασης στην Ολλανδία επιβεβαιώνει ότι οι ειδικοί στους τομείς της κοινωνίας και του πολιτισμού είναι αυτοί με τη μεγαλύτερη αντιπροσώπευση στην πρωτοπορία των διαφόρων κινήματων αυτής της κατηγορίας (Kriesi, 1989, 1993), όπως είναι το οικολογικό, το γυναικείο και το κίνημα ειρήνης.

Θα πρέπει κανείς να αναγνωρίσει, φυσικά, ότι οι αντιθέσεις που αρθρώνονται από τα νέα κοινωνικά κινήματα δεν μπορούν να αναχθούν σε αυτήν τη νέα ταξική σύγκρουση για τον έλεγχο της εργασίας. Αυτή η σύγκρουση είναι μέρος ενός ευρύτερου αγώνα για τη μορφή της σύγχρονης κοινωνίας. Όπως τονίζουν πολλοί αναλυτές των νέων κοινωνικών κινήματων (Beck, 1983, 1986· Brand, 1987· Duyvendak, 1992· Giddens, 1990, 1991· Kriesi, 1987· Offe 1985· Raschke, 1985· Schmitt-Beck, 1992· Touraine, 1980), αυτά τα κινήματα ενεργοποιήθηκαν από νέα είδη απειλών που ασκούν στην προσωπική αυτονομία συλλογικά υποκειμένα – «τον αποικισμό του έμβιου κόσμου από συστημικές επιταγές» του Χάμπερμας, ή το «σιδερένιο κλουβί» του Βέμπερ, όπως επίσης και από νέους, άορατους κινδύνους που επηρεάζουν τους ανθρώπους με τον ίδιο τρόπο πάνω κάτω, άσχετα από την κοινωνική τους θέση – τη ραδιενέργεια ή το AIDS, για παράδειγμα. Για τη νέα μεσαία τάξη, αυτές οι νέες απειλές έχουν αντικαταστήσει την εξάρτηση από παραδοσιακούς δεσμούς και τη στέρηση που προκύπτει από την άνιση κατανομή πόρων. Οι επαγγελματίες στο χώρο των κοινωνικών και πολιτιστικών υπηρεσιών είναι γενικά πιο ευαίσθητοι σε αυτά τα είδη απειλών, αλλά τους φόβους και τα κίνητρά τους μοιράζονται και πάρα πολλοί μορφωμένοι άνθρωποι που, μερικώς τουλάχιστον, έχουν ευαισθητοποιηθεί από προηγούμενες προσπάθειες αυτών των ίδιων νέων κοινωνικών κινήματων για τα οποία αποτελούν τώρα ένα δυναμικό. Η απήχηση αυτών των κινήματων έχει προχωρήσει πολύ πέρα από τον στενό κύκλο των επαγγελματιών στους τομείς της κοινωνίας και του πολιτισμού, γεγονός ενδεικτικό της μεγάλης μεταλλαγής αξιών που σημειώθηκε στη Δυτική Ευ-

ρώπη από τα τέλη της δεκαετίας του '60· έχουν επιτύχει πολύ υψηλά επίπεδα κινητοποίησης στη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών. Επιπλέον, μπορούν να βασίζονται στη *συνεχή ύπαρξη τεράστιου δυναμικού* για μελλοντικές πολιτικές εκστρατείες (Fuchs-Rucht, 1992· Kriesi, 1993· Watts, 1987). Παραθέτουμε ένα μόνο παράδειγμα: ο αριθμός των ανθρώπων που εμπλέκονται στο ολλανδικό οικολογικό κίνημα είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό αυτών που συμμετέχουν σε όλα τα ολλανδικά πολιτικά κόμματα ή σε όλες τις ολλανδικές συνδικαλιστικές ενώσεις μαζί (Kriesi, 1993, σ. 258). Είναι πολύ πιθανό ότι όχι μόνο οι *σκοποί* αυτών των κινήματων, αλλά και ο *τρόπος* που εμπλέκονται στην πολιτική—συμμετοχικός, συνδεδεμένος με συγκεκριμένα ζητήματα, προσανατολισμένος προς την κοινή γνώμη—έχει αγγίξει μια ευαίσθητη χορδή των πληθυσμών των δυτικοευρωπαϊκών χωρών.

2. Η ΚΟΙΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗ

Η πρώτη φορά που η υποθετική νέα δομική αντίθεση εκδηλώθηκε με πολιτικό τρόπο ήταν στα τέλη της δεκαετίας του '60, με την *αντιαυταρχική εξέγερση του φοιτητικού κινήματος και της νέας αριστεράς*. Η αναταραχή στα τέλη της δεκαετίας του '60 άρθρωσε μια ριζοσπαστική κριτική του οικονομικού συστήματος, της αντιπροσωπευτικής («αστικής») δημοκρατίας και της αμερικανικής ηγεμονίας. Η εξέγερση ήταν *αντιαυταρχική*· στρεφόταν ενάντια στις *παραδοσιακές αυθεντίες* σε όλους τους τομείς και ζητούσε *αυθεντική, συμμετοχική πολιτική, χειραφέτηση* από τις *τεχνικές-διοικητικές επιταγές* του «συστήματος» και *αλληλεγγύη* με τον Τρίτο Κόσμο. Αυτή η νέα γενιά ριζοσπαστών συνέχιζε τη θεμελιώδη κριτική που κάποιοι *μοναχικοί διανοούμενοι* της παραδοσιακής αριστεράς άρθρωναν *ακόμη*, την οποία όμως είχαν σε μεγάλο βαθμό *εγκαταλείψει* οι *μεγαλύτερες οργανώσεις* του εργατικού κινήματος. Σε ένα *θεωρητικό επίπεδο*, αυτό σήμαινε την *πλήρη υιοθέτηση* του *μαρξισμού* ως *αναλυτικού εργαλείου*. Επιπλέον, αφού η *αντιαυταρχική* της εξέγερση *κατέληξε* σε *αδιέξοδο*, στα *τέλη* της δεκαετίας του '60/*αρχές* της δεκαετίας του '70, η *νέα αριστερά* *επίσης στράφηκε* προς τα *οργανωτικά μοντέλα* της παραδοσιακής αριστεράς. *Κάποιοι νέοι ριζοσπάστες* δανείστηκαν τα *οργανωτικά τους μοντέλα* από τα *λενινιστικά κινήματα* που *αγωνίζονταν* με *επιτυχία*

για την απελευθέρωση του Τρίτου Κόσμου, και άρχισαν να χιτίζουν τα δικά τους επαναστατικά κόμματα. Κάποιοι έφτασαν να δημιουργήσουν τις δικές τους ομάδες ανταρτών στις μητροπόλεις. Πολλοί προσχώρησαν στα ήδη υπάρχοντα κόμματα της αριστεράς και στις συνδικαλιστικές ενώσεις. Σαν αποτέλεσμα, ο αγώνας της νέας αριστεράς *συνδέθηκε με τον ανταγωνισμό μεταξύ παραδοσιακής αριστεράς και παραδοσιακής δεξιάς* και, έμμεσα, με τον ανταγωνισμό μεταξύ των υπερδυνάμεων σε Ανατολή και Δύση. Τέλος, μερικοί αποτραβήχτηκαν σε μια *αντικουλτούρα*, στον πειραματισμό με εναλλακτικούς τρόπους ζωής, στη δημιουργία μιας εναλλακτικής «σκηνής» με τη δική της υποδομή.

Όπως και στις ΗΠΑ, τόσο ο *επαναστατικός αγώνας*, στη βίαιη και στην οργανωμένη εκδοχή του, όσο και η *αναζήτηση καταφυγίου σε μια αντικουλτούρα*, *πέρασαν δυσκολίες* κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70. Ενώ ο επαναστατικός αγώνας δεν κινητοποίησε τις μάζες, η αναζήτηση καταφυγίου σε μια αντικουλτούρα έπρεπε να λάβει σοβαρά υπόψη τον παγκοσμιοποιημένο χαρακτήρα της νεοτερικότητας που έκανε αδύνατη την απόδραση. Ωστόσο, τόσο η οργανωτική προσπάθεια της νέας αριστεράς όσο και η προσπάθειά της να χιτσει μια εναλλακτική υποδομή, υπήρξαν κρίσιμες για την κινητοποίηση των νέων κοινωνικών κινημάτων στη διάρκεια των δεκαετιών '70 και '80. Η νέα αριστερά όχι μόνο παρείχε μια *ζωτική βάση* σ' αυτά τα κινήματα αλλά αποτέλεσε επίσης το πιο ομοιογενές, κοινωνικά, και το πιο προοδευτικό, πολιτισμικά, τμήμα τους. Από άποψη δομής, την αποτελούσε –με μεγάλη ομοιογένεια– η «*νέα τάξη*» των επαγγελματιών στο χώρο των κοινωνικών και πολιτιστικών υπηρεσιών. Από άποψη κουλτούρας, ήταν μια πολύ συνεπής ομάδα χειραφέτησης (βλ. Kriesi, 1993, σ. 248 κ.ε.). Εν ολίγοις, η νέα αριστερά αντιπροσώπευε κάτι σαν την *πρωτοπορία* των νέων κοινωνικών κινημάτων, όχι όμως πρωτοπορία με την κλασική λενινιστική έννοια του όρου. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70 και τις αρχές της δεκαετίας του '80, με τη μορφή των Πρασίνων ή άλλων σχετικών κομμάτων, η νέα αριστερά είχε πια κατηγορηματικά απορρίψει το λενινιστικό μοντέλο ενός ιεραρχικού δεσμού κόμματος-ψηφοφόρων. Υιοθέτησε χαλαρά συντονισμένα, οργανωτικά μοντέλα που να ικανοποιούν την αντι-οργανωτική στάση της πελατείας τους.

Αν και η νέα αριστερά ήταν παράγοντας κρίσιμος για την κινητοποίηση των νέων κοινωνικών κινημάτων, ωστόσο αποτελεί μό-

νο μία από τις πηγές απ' όπου τα τελευταία έλκουν την καταγωγή τους σε επίπεδο οργάνωσης. Αυτά τα κινήματα πηγάζουν επίσης από τις *επιτροπές δράσης πολιτών* που άρχισαν να κινητοποιούνται σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο στις αρχές της δεκαετίας του '70, προκειμένου να ικανοποιήσουν συγκεκριμένα παράπονα των ενδιαφερόμενων πληθυσμών. Η καταγωγή απ' αυτόν το χώρο έχει πολύ πιο πρακτικό και, ταυτόχρονα, πολύ ευρύτερο – από άποψη δομής και κουλτούρας – χαρακτήρα, απ' ό,τι η καταγωγή από τη νέα αριστερά αυτή καθαυτή. Σαν αποτέλεσμα αυτής της ευρύτερης απήχησης, τα νέα κοινωνικά κινήματα έχουν κατορθώσει να πραγματοποιήσουν ό,τι η νέα αριστερά ποτέ δεν κατάφερε από μόνη της – το σχηματισμό ευρέων πολιτικών συμμαχιών και τη μαζική κινητοποίηση πολιτών στο όνομα απελευθερωτικών σκοπών.

3. ΔΙΑΦΟΡΕΣ: ΤΟΠΟΘΕΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΤΟΥΣ ΠΛΑΙΣΙΟ

Αν τα νέα κοινωνικά κινήματα έχουν καταστεί σημαντικοί φορείς δράσης στο χώρο των κοινωνικών κινήματων, το επίπεδο καθώς και οι τρόποι κινητοποίησής τους διαφέρουν σημαντικά από τη μια χώρα στην άλλη, στη Δυτική Ευρώπη, ανάλογα με συγκεκριμένες πλευρές του πολιτικού πλαισίου της κάθε μίας.

4. Η ΔΟΜΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΘΕΣΕΩΝ ΣΕ ΕΘΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ, Η «ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ» ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΙΝΗΜΑΤΩΝ

Πρώτα απ' όλα, φαίνεται πως η συνολική ικανότητα κινητοποίησης των νέων κοινωνικών κινήματων είναι μια λειτουργία των *παγιομένων δομών των αντιθέσεων σε εθνικό επίπεδο*. Δεδομένου ότι τα νέα κοινωνικά κινήματα αρθρώνουν μια νέα κοινωνική αντίθεση, είναι προφανές ότι η συνεχιζόμενη δύναμη των *παραδοσιακών αντιθέσεων*, που αντανακλάται στη δομή των πολιτικών συγκρούσεων σε εθνικό επίπεδο, έχει αντίκτυπο στην πιθανότητα ανάδειξης της νέας αντίθεσης. Ενώ τα δομικά θεμέλια της νέας αντίθεσης είναι παρόντα σε όλες τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, η συγκριτική δύναμη των παραδοσιακών αντιθέσεων αναμένεται ότι

θα περιορίσει τις πιθανότητες κινητοποίησης στη βάση των νέων αντιθέσεων. Η κατασκευή νέων ταυτοτήτων είναι δυνατή μόνο όταν οι παλιές ταυτότητες ξεθωριάζουν και χάνουν την ικανότητά τους να βοηθούν τους ανθρώπους να ερμηνεύσουν τον κόσμο. Οι διαφορετικές, ήδη υπάρχουσες ταυτότητες παρέχουν, με άλλα λόγια, ένα προστατευτικό κάλυμμα ενάντια στις απόψεις που τα ανερχόμενα συλλογικά υποκείμενα προσπαθούν να επιβάλουν. Επιπλέον, αυτά τα τελευταία προσπαθούν να δραστηριοποιήσουν χρόνο, ενέργεια και χρήμα από το σχετικά μικρό τμήμα του πληθυσμού που έχει πολιτική δράση, δηλαδή πόρους που ίσως απλώς να μην είναι διαθέσιμοι αν η πολιτική κινητοποίηση στο πλαίσιο παραδοσιακών αντιθέσεων απορροφά ακόμα μεγάλο μέρος τους. Οργανώσεις που εμπλέκονται σε παραδοσιακές πολιτικές διαμάχες μπορεί ακόμα και ενεργητικά να εμποδίσουν τους πιθανούς υποστηρικτές των νέων συλλογικών υποκειμένων να συμβάλουν στην κινητοποίησή τους. Με βάση αυτό το σκεπτικό, υπάρχει μια *σχέση μηδενικού αθροίσματος* μεταξύ της ισχύος των παραδοσιακών πολιτικών αντιθέσεων και της δυνατότητας που έχουν τα νέα κοινωνικά κινήματα να αρθρώσουν τις νέες κοινωνικές αντιθέσεις.

Σε μια συγκριτική μελέτη της κινητοποίησης των νέων κοινωνικών κινήματων σε τέσσερις δυτικοευρωπαϊκές χώρες –Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία και Ελβετία– εξετάσαμε αυτήν την υπόθεση μηδενικού αθροίσματος για την περίοδο 1975-1989 (Kiesi κ.ά., 1995). Κάνοντας μια ανασκόπηση της δομής των τεσσάρων παραδοσιακών πολιτικών συγκρούσεων που υπογραμμίζουν οι Lipset και Rokkan (1967) –κέντρο-περιφέρεια, ύπαιθρος-πόλη, θρησκευτική και ταξική σύγκρουση– στις τέσσερις χώρες, διαπιστώσαμε ότι η *κατάσταση στη Γαλλία διέφερε σημαντικά* από τις υπόλοιπες τρεις χώρες της μελέτης μας. Ενώ οι παραδοσιακές αντιθέσεις είχαν λίγο πολύ κατευναστεί και αποπολιτικοποιηθεί στις άλλες τρεις χώρες την περίοδο που καλύπτει η μελέτη, συνέχιζαν να είναι ιδιαίτερα οξυμμένες στη Γαλλία. Όσον αφορά συγκεκριμένα την κατάσταση στις άλλες τρεις χώρες. Στη Γαλλία, ο συνεχιζόμενος ανταγωνισμός ανάμεσα στους δύο κλάδους της διασπασμένης παραδοσιακής αριστεράς –τους κομμουνιστές και τους σοσιαλιστές– έχει διατηρήσει αυτήν την αντίθεση ζωντανή και δυναμική (Duyvendak, 1992). Επομένως, περιμέναμε ότι ο «χώρος» για την κινητοποίηση των νέων κοινωνικών κινήματων, τα οποία, όπως έ-

χουμε δει, ανήκουν επίσης στην αριστερά, θα ήταν ιδιαίτερα περιορισμένος στη Γαλλία, και, σαν αποτέλεσμα αυτής της έλλειψης «χώρου», η κινητοποίηση των γαλλικών νέων κοινωνικών κινημάτων θα ήταν πολύ πιο αδύναμη απ' ό,τι στις άλλες τρεις χώρες.

Αυτή η προσδοκία επιβεβαιώνεται σε μεγάλο βαθμό από τα στοιχεία μας πάνω σε γεγονότα διαμαρτυρίας την περίοδο μεταξύ των μέσων της δεκαετίας του '70 και του τέλους της δεκαετίας του '80. Μπορέσαμε να δείξουμε ότι στη Γερμανία, την Ολλανδία και την Ελβετία, το κύριο μέρος της πολιτικής κινητοποίησης, με τη μορφή γεγονότων διαμαρτυρίας τη συγκεκριμένη περίοδο, πραγματοποιήθηκε από τα νέα κοινωνικά κινήματα. Αντίθετα, οποιοδήποτε είδος δείκτη κι αν χρησιμοποιήσουμε, τα νέα κοινωνικά κινήματα ήταν *πολύ πιο αδύναμα* στη Γαλλία την ίδια περίοδο. Στη Γαλλία, όχι μόνο η ταξική αντίθεση (εργατικό κίνημα) αλλά και η αντίθεση μεταξύ κέντρου και περιφέρειας (περιφερειακά κινήματα), η θρησκευτική αντίθεση (κινήματα που δραστηριοποιούνται γύρω από εκπαιδευτικά ζητήματα) και η αντίθεση μεταξύ υπαίθρου και πόλης (τα κινήματα των αγροτών) έχουν προκαλέσει έναν υψηλό βαθμό κινητοποίησης, που έχει συντείνει στον περιορισμό της ικανότητας κινητοποίησης που διαθέτουν τα νέα κοινωνικά κινήματα. Η ταξική αντίθεση στη Γαλλία ευθύνεται για όχι λιγότερο από τα 2/3 του αριθμού των ανθρώπων που διαμαρτύρονται. Στην πραγματικότητα, οι απεργίες έχουν κινητοποιήσει συγκριτικά περισσότερους ανθρώπους στη Γαλλία (συμμετέχοντες ανά εκατομμύριο κατοίκους) απ' ό,τι όλα τα νέα κοινωνικά κινήματα μαζί σε κάθε μια από τις τρεις άλλες χώρες. Αυτά τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν την υπόθεση ότι υπάρχει μια σχέση μηδενικού αθροίσματος ανάμεσα στην ικανότητα κινητοποίησης που έχουν οι παραδοσιακές αντιθέσεις και την αντίστοιχη ικανότητα των νέων κοινωνικών κινημάτων.

Η *εγγύτητα* των νέων κοινωνικών κινημάτων προς την αριστερά έχει, στην πραγματικότητα, αμφίσημες συνέπειες τόσο για τα νέα κοινωνικά κινήματα όσο και για την αριστερά. Υποδηλώνει ότι δεν είναι μόνο ανταγωνιστές όσον αφορά τη λαϊκή υποστήριξη αλλά επίσης πιθανοί *σύμμαχοι*. Συμμαχίες μεταξύ των δύο συναντώνται, πράγματι, παντού. Ωστόσο, οι όροι αυτών των συμμαχιών εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη *διαμόρφωση του συσχετισμού των δυνάμεων μέσα στην αριστερά*. Εκεί όπου η παραδοσιακή, κατεστημένη αριστερά είναι *διασπασμένη* σε κομμουνιστές

και σοσιαλιστές, όπως στη Γαλλία, η υποστήριξη προς τα νέα κοινωνικά κινήματα εμφανίζεται μόνο μέχρι το σημείο όπου τα αιτήματά τους θα μπορούσαν να αναδιαμορφωθούν με τους όρους του κλασικού αγώνα του εργατικού κινήματος. Στη Γαλλία, η παραδοσιακή αριστερά έχει πολύ επιτυχημένα ενσωματώσει τα νέα κοινωνικά κινήματα – με μοιραίες συνέπειες για την περαιτέρω ανεξάρτητη ανάπτυξή τους, όπως θα δούμε αμέσως. Αντίθετα, μια *ενομένη και συναινετική παραδοσιακή αριστερά*, όπως τη συναντάμε στις άλλες τρεις χώρες, είναι πολύ πιο πιθανό να υποστηρίξει τα νέα κοινωνικά κινήματα με τους δικούς τους όρους. Σ' αυτές τις χώρες, τη σοσιαλδημοκρατική παραδοσιακή αριστερά προκαλούσε, από τ' αριστερά κυρίως, η νέα αριστερά, η οποία την πίεζε να υποστηρίξει τους σκοπούς αυτών των κινήματων. Εκεί, η νέα και η παραδοσιακή αριστερά συνέβαλαν από κοινού σε μερικές από τις εκστρατείες μεγάλης κλίμακας των νέων κοινωνικών κινήματων. Με τη σειρά της, η κινητοποίηση των νέων κοινωνικών κινήματων συνέβαλε στη *μεταβολή της «μορφολογίας» της αριστεράς* σ' αυτές τις χώρες. Έτσι, η μαζική κινητοποίηση του γερμανικού κινήματος ειρήνης συνέβαλε όχι μόνο στο εντυπωσιακό εκλογικό αποτέλεσμα των Γερμανών Πρασίνων αλλά και στην ενίσχυση της νέας αριστεράς μέσα στο SPD. Με άλλα λόγια, σε χώρες με συναινετική παραδοσιακή αριστερά, και τα νέα κοινωνικά κινήματα μεταβάλλονται αν συνάψουν συμμαχίες με την αριστερά, αλλά και η αριστερά μπορεί να επηρεαστεί έντονα από αυτές τις συμμαχίες. Σ' αυτές τις χώρες, η ενίσχυση της νέας αριστεράς μπορεί κάλλιστα να είναι μία από τις κύριες ακούσιες συνέπειες της δράσης αυτών των κινήματων.

Ένα τελευταίο σημείο που πρέπει να λάβουμε υπόψη όσον αφορά στη σχέση μεταξύ αριστεράς και νέων κοινωνικών κινήματων έχει χαρακτήρα πιο βραχυπρόθεσμο. Αφορά στο αν η κατεστημένη παραδοσιακή αριστερά είναι ή όχι στην *κυβέρνηση*. Όταν είναι στην αντιπολίτευση, η παραδοσιακή αριστερά επωφελείται από τις προκλήσεις των νέων κοινωνικών κινήματων προς την κυβέρνηση. Αυτό αληθεύει ιδιαίτερα όταν πρόκειται για μετριοπαθείς προκλήσεις, που θεωρούνται εύλογες από ένα μεγάλο μέρος του εκλογικού σώματος. Επιπλέον, εφόσον οι υποστηρικτές των νέων κοινωνικών κινήματων αποτελούν επίσης ψηφοφόρους της αριστεράς, η κατεστημένη παραδοσιακή αριστερά θα απευθυνθεί σε αυτούς στο πλαίσιο μιας γενικής στρατηγικής, σχεδιασμένης να χτίσει έναν ό-

σο το δυνατόν πιο ευρύ εκλογικό συνασπισμό. Όντας στην αντιπολίτευση, η αριστερά θα τείνει επομένως να διευκολύνει την κινητοποίηση των νέων κοινωνικών κινημάτων. Αντίθετα, εάν είναι στην κυβέρνηση, η παραδοσιακή αριστερά όχι μόνο αντιμετωπίζει εκλογικούς περιορισμούς, αλλά πρέπει επίσης να αντιμετωπίσει τους περιορισμούς των καθιερωμένων πολιτικών και τις πιέσεις από τις κυρίαρχες κοινωνικές δυνάμεις (βιομηχανία, χρηματοοικονομία, τεχνοκρατία). Με δεδομένους αυτούς τους περιορισμούς, θα είναι πολύ πιο διστακτική στο να υποστηρίξει την κινητοποίηση οποιαδήποτε κινήματος. Αυτοί οι παράγοντες συνεπάγονται *αποφασιστικές αλλαγές στις πολιτικές ευκαιρίες των νέων κοινωνικών κινημάτων*, τόσο όταν η παραδοσιακή αριστερά γίνει τμήμα της κυβέρνησης όσο και όταν παραιτηθεί από αυτή. *Όταν η αριστερά γίνει εξουσία*, το καθαρό αποτέλεσμα είναι μια εμφανής μείωση της κινητοποίησης των νέων κοινωνικών κινημάτων, αλλά όχι απαραίτητα άλλων κινημάτων που δεν εξαρτώνται από την υποστήριξη της αριστεράς ή που δεν απευθύνουν αιτήματα άμεσα προς την κυβέρνηση. Αντίστροφα, *όταν η αριστερά είναι στην αντιπολίτευση*, το καθαρό αποτέλεσμα είναι μια εμφανής αύξηση της κινητοποίησης των νέων κοινωνικών κινημάτων, αλλά όχι απαραίτητα άλλων κινημάτων που δεν εξαρτώνται από την υποστήριξη της αριστεράς ή που δεν απευθύνουν αιτήματα άμεσα προς την κυβέρνηση.

Δεδομένης της εξάρτησής τους από την παραδοσιακή αριστερά, τα γαλλικά νέα κοινωνικά κινήματα κατέρρευσαν όταν αυτή τα εγκατέλειψε, τη στιγμή της ανόδου της στην εξουσία το 1981. Αντίθετα, τα γερμανικά νέα κοινωνικά κινήματα επωφελήθηκαν σημαντικά όταν ο συνασπισμός αριστεράς-φιλελευθέρων έχασε την εξουσία το 1982. Όπως ήταν αναμενόμενο, άλλα κοινωνικά κινήματα επηρεάστηκαν ελάχιστα απ' αυτές τις αλλαγές στην εξουσία. Στις δύο μικρότερες χώρες η κατάσταση ήταν λίγο πιο περίπλοκη, αλλά υπάρχουν ενδείξεις ότι οι ίδιοι μηχανισμοί ίσχυαν και εκεί.

5. ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΑ ΔΡΑΣΗΣ, ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

Αν το *επίπεδο* κινητοποίησης που έχουν επιτύχει τα νέα κοινωνικά κινήματα συνδέεται κυρίως με τη δομή των αντιθέσεων σε εθνικό επίπεδο και τις μακροπρόθεσμες και βραχυπρόθεσμες πλευρές της διαμόρφωσης του συσχετισμού των δυνάμεων μέσα στην αρι-

στερά, οι τρόποι με τους οποίους αυτά τα κινήματα οργανώνονται εσωτερικά και κινητοποιούνται εξωτερικά φαίνεται να εξαρτώνται κυρίως από τη θεσμική δομή του κράτους και τις κυρίαρχες στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι αρχές για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις των κινήματων.

Η Γαλλία είναι πάλι μια ειδική περίπτωση. Όπως έχει ήδη παρατηρήσει ο Tocqueville, ένα ισχυρό κράτος συμβαδίζει με μια αδύναμη κοινωνία και το αντίθετο. Ο συγκεντρωτισμός του κράτους αποθαρρύνει την αυτο-οργάνωση της βάσης στο τοπικό επίπεδο. Παρόμοια, όταν η κυρίαρχη στρατηγική αποκλείει τις κοινωνικές οργανώσεις από τη συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία, αποθαρρύνει την αυτο-οργάνωση. Στην παράδοση της Γαλλικής Επανάστασης, ειδικά το ισχυρό γαλλικό κράτος αντιστάθηκε για πολύ στη δημιουργία ενώσεων κάθε είδους. Επομένως, η οργανωτική ανάπτυξη των περισσότερων γαλλικών ενώσεων είναι παραδοσιακά λιγότερο στέρεη απ' ό,τι σε πολλές άλλες χώρες. Ανάλογα, η οργανωτική δομή των γαλλικών νέων κοινωνικών κινήματων είναι επίσης αδύναμη (βλ. Kriesi κ.ά., 1995). Αντίθετα, οι οργανώσεις των κοινωνικών κινήματων στις δύο μικρότερες χώρες έχουν συγκριτικά μεγάλο αριθμό μελών, είναι πλούσιες σε πόρους και σχετικά καλά ενσωματωμένες σε παγιωμένα συστήματα διαμεσολάβησης συμφερόντων. Το αδύναμο ελβετικό κράτος γενικά αντιστοιχεί σε μια πολύ οργανωμένη κοινωνία. Το ισχυρό και συγκεντρωτικό ολλανδικό κράτος, εκ πρώτης όψευς, δεν είναι τόσο ευνοϊκό για την οργανωτική ανάπτυξη όσο το αδύναμο ελβετικό κράτος. Ωστόσο, η οργάνωση της ολλανδικής κοινωνίας σε μεγάλες θρησκευτικές κοινότητες [pillarization] έχει για καιρό χρησιμεύσει σαν λειτουργικό ισοδύναμο του ελβετικού φεντεραλισμού όσον αφορά την ενθάρρυνση της αυτο-οργάνωσης μιας κοινωνίας. Η Γερμανία αποτελεί μια ενδιάμεση περίπτωση: το γεγονός ότι το «ημι-κυρίαρχο» κράτος, όπως το αποκαλεί ο Katzenstein (1987), είναι ανοιχτό, ενθαρρύνει την κοινωνική αυτο-οργάνωση: ωστόσο, η καταπιεστική κληρονομιά και η παραδοσιακή απόσταση μεταξύ κράτους και γερμανικής κοινωνίας εμπόδισαν για καιρό την πραγμάτωσή της στη δημόσια ζωή. Πιο πρόσφατα, εντούτοις, ο βαθμός ανάμειξης στην πολιτική αυξάνεται στη Γερμανία, ειδικά στη νεότερη γενιά. Από αυτήν την άποψη, είναι αρκετά εντυπωσιακό ότι το επίπεδο πόρων των οργανώσεων των πιο κλασικών γερμανικών κοινωνικών κινήματων είναι κοντά σε αυτό της Γαλλίας, δη-

λαδή εξαιρετικά χαμηλό αν συγκριθεί με το αντίστοιχο επίπεδο στην Ολλανδία και την Ελβετία. Αντίθετα, το επίπεδο πόρων των οργανώσεων των πιο πρόσφατων γερμανικών κοινωνικών κινήματων μοιάζει πιο πολύ με το αντίστοιχο επίπεδο στις μικρότερες ευρωπαϊκές χώρες.

Αν στραφούμε από τις εσωτερικές οργανωτικές δομές στην *ανοιχτή κινητοποίηση*, η Γαλλία και η Ελβετία αποτελούν τις δύο ακραίες περιπτώσεις (Kooormans - Kriesi, 1995, σ. 44 κ.ε.). Στην *Ελβετία*, κράτος αδύναμο και, ταυτόχρονα, κράτος όπου οι αρχές υιοθετούν αρκετά αφομοιωτικές στρατηγικές, τα κοινωνικά κινήματα γενικά και τα νέα κοινωνικά κινήματα ειδικότερα έχουν τελικά το πιο μετριοπαθές ρεπερτόριο δράσης μεταξύ των τεσσάρων κρατών. Το *γαλλικό μοντέλο* έρχεται σε μεγάλη αντίθεση με την κατάσταση στην Ελβετία. Δεδομένου ότι το ισχυρό και απρόσιτο γαλλικό κράτος είναι γενικά κλειστό, πολύ μετριοπαθείς τρόποι, όπως η συλλογή υπογραφών, δεν είναι πιθανό να έχουν αποτέλεσμα, και, επομένως, σπάνια χρησιμοποιούνται. Αντίστροφα, ακραίες μορφές βίας εμφανίζονται πολύ πιο συχνά στη Γαλλία απ' ό,τι στις άλλες χώρες, ακόμα κι αν δε χρησιμοποιούνται τόσο συχνά από τα νέα κοινωνικά κινήματα όσο από κάποια άλλα γαλλικά κινήματα, όπως τα περιφερειακά. Προφανώς, πολλοί Γάλλοι ακτιβιστές πιστεύουν πως, δεδομένης της γενικής έλλειψης ευκαιριών, αυτά τα ριζοσπαστικά μέσα είναι απαραίτητα για να προσελκύσουν την προσοχή και να κάνουν ευρύτερα γνωστά τα παράπονα. Το *ολλανδικό και το γερμανικό ρεπερτόριο δράσης* δεν είναι ούτε ιδιαίτερα μετριοπαθή ούτε πολύ ριζοσπαστικά. Ωστόσο, υπάρχουν μερικές ενδιαφέρουσες διαφορές ως προς την έκφραση. Η Ολλανδία διακρίνεται για την πολύ υψηλή αναλογία γεγονότων αντιπαράθεσης, που ξεπερνάει ακόμα και αυτήν της Γαλλίας. Η Γερμανία, αντίθετα, είναι πιο κοντά στην Ελβετία όσον αφορά αυτές τις μορφές κινητοποίησης. Αλλά το επίπεδο ακραίας βίας είναι αρκετά υψηλό στη Γερμανία. Τα αποκλίνοντα μοντέλα στη Γερμανία και στην Ολλανδία μπορούν επίσης να συνδεθούν με τις διαφορετικές δομές ευκαιριών στις δύο χώρες. Ενώ το γεγονός ότι η ολλανδική διοίκηση είναι επίσημα «κλειστή» και πράγματι ενθαρρύνει κάποιο βαθμό ριζοσπαστισμού, οι στρατηγικές ενσωμάτωσης που επικρατούν όσον αφορά στη μεταχείριση των αμφισβητιών και στο ανάλογο χαμηλό επίπεδο καταστολής εμποδίζουν τη ραγδαία κλιμάκωση των πολιτικών συγκρούσεων. Η τακτική απο-

κλεισμού και η κατασταλτική στρατηγική των γερμανικών αρχών, από την άλλη μεριά, ίσως να επιτυγχάνουν να ωθήσουν την *πλειοψηφία* των ακτιβιστών σε πιο μετριοπαθείς στρατηγικές. Ωστόσο, η καταστολή θα προκαλέσει επίσης τη βίαιη αντιπαράθεση μεταξύ των αρχών και μιας *μειοψηφίας* ακτιβιστών. Με άλλα λόγια, ενώ η ολλανδική δομή ευκαιριών επιτρέπει στα κοινωνικά κινήματα να επιλέξουν μια *μέση στρατηγική* μεταξύ μετριοπαθών, νόμιμων μορφών μαζικής κινητοποίησης από τη μια, και βίας από την άλλη, ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώνονται οι ευκαιρίες των γερμανικών κινήματων τα αναγκάζει να *διαλέξουν* το ένα ή το άλλο άκρο.

Εκτός από αυτές τις συστηματικές γενικές διαφορές μεταξύ των ρεπερτορίων δράσης, υπάρχουν επίσης σημαντικές διαφορές όσον αφορά το *μετασχηματισμό* τους μέσα στο χρόνο και οι οποίες συνδέονται με τις διαφορές στα αντίστοιχα πολιτικά πλαίσια (Kriesi, 1995, σ. 179 κ.ε.). Έτσι, μεταξύ 1975 και 1989 το ρεπερτόριο δράσης του γαλλικού οικολογικού κινήματος εξελίχθηκε μάλλον διαφορετικά απ' αυτό του γερμανικού και του ολλανδικού κλάδου του ίδιου κινήματος. Ενώ το γαλλικό κίνημα έγινε πιο ριζοσπαστικό, τα άλλα δύο κινήματα έγιναν πιο συμβατικά. Το ελβετικό κίνημα, τέλος, ήταν πάντα μάλλον συμβατικό.

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ανατρέχοντας στο παρελθόν για την ανάλυση της περίπτωσης της Ολλανδίας και προσθέτοντας το Ηνωμένο Βασίλειο και την Ισπανία στη συγκριτική ανάλυση των δεκαετιών '70 και '80, ο Koormans (1996) υποστηρίζει σε ένα πρόσφατο κείμενό του ότι η πολιτική κινητοποίηση στη Δυτική Ευρώπη ακολουθεί ένα *γενικό εξελικτικό μοντέλο*. Σύμφωνα με αυτή τη συλλογιστική, η Γερμανία, η Ολλανδία και η Ελβετία αντιπροσωπεύουν τις πιο «*προχωρημένες*» περιπτώσεις στη διαδικασία εκσυγχρονισμού της πολιτικής συμμετοχής, οι οποίες χαρακτηρίζονται από τη στροφή από παραδοσιακά (ταξικά, θρησκευτικά, εθνικά) ζητήματα προς τα ενδιαφέροντα των νέων κοινωνικών κινήματων καθώς και από τη στροφή προς περισσότερα συμβατικές και πιο οργανωμένες μορφές. Η Γαλλία, μαζί με το Ηνωμένο Βασίλειο, του οποίου τα κινήματα φαίνεται να μοιάζουν ποικιλοτρόπως με το γαλλικό μοντέλο, αποτελούν «*ενδιάμεσες*» περιπτώσεις, ενώ η Ισπανία θεωρεί-

ται ως η πιο «καθυστερημένη», με την έννοια ότι οι παραδοσιακές συγκρούσεις επικρατούν στο χώρο των κοινωνικών κινημάτων, το επίπεδο μη συμβατικής κινητοποίησης είναι εξαιρετικά υψηλό και η συμμετοχή σε οργανώσεις μικρή.

Στο πρώτο μέρος του παρόντος κειμένου, υποστηρίχθηκε ότι την ίδια *εξελικτική τάση* τη συναντάμε λίγο πολύ στον ίδιο βαθμό σε όλες τις δυτικοευρωπαϊκές χώρες. Παντού εμφανίζονται τα ίδια δομικά δυναμικά για την κινητοποίηση των νέων κοινωνικών κινημάτων. Ωστόσο, όσα αναφέρονται στο δεύτερο μέρος έρχονται σε αντίθεση με την ουσία της πρότασης του Koormans. Στο δεύτερο μέρος, επιμείναμε στις *διαφορές ανάλογα με τη χώρα* ως προς το βαθμό και τον τρόπο με τον οποίο ενεργοποιούνται τα νέα κοινωνικά κινήματα. Συνδέσαμε αυτές τις διαφορές με το θεσμικό σκηνικό του πολιτικού πλαισίου της κάθε χώρας και με την κληρονομιά των πολιτικών αγώνων του παρελθόντος. Το δεύτερο μέρος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτή η κληρονομιά όχι απλώς επιβραδύνει ή επιταχύνει κατά κάποιον τρόπο μια γενική τάση, αλλά ότι έχει μόνιμες συνέπειες στη μορφή και την έκβαση τωρινών και μελλοντικών πολιτικών αγώνων. Ενώ σήμερα υπάρχουν γενικές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές τάσεις στη Δυτική Ευρώπη, η πολιτική τους προσδίδει διαφορετική μορφή σε εθνικό επίπεδο. Είναι φυσικά κατανοητό ότι μακροπρόθεσμα οι πολιτικές τάσεις επίσης συγκλίνουν. Ωστόσο, όπως έχει επισημάνει ο Dahrendorf στις σκέψεις του πάνω στις επαναστάσεις της Ανατολικής Ευρώπης, και όπως επεξηγεί γραφικά ο Putnam στην ανάλυσή του για την πολιτική των περιφερειακών συγκρούσεων στην Ιταλία, η πολιτική διαδικασία εξελίσσεται με πολύ αργούς ρυθμούς και η πολιτική κληρονομιά του παρελθόντος είναι πιθανό να συμβάλει στη διαμόρφωση των μελλοντικών πολιτικών συνθηκών για κάποιο διάστημα ακόμα.

Μετάφραση: Μαριάνθη Μυσταζίδου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- ALBER, J. (1989), «Modernization, Cleavage Structures, and the Rise of Green Parties and Lists in Europe», στο F. Müller-Rommel (επιμ.), *New Politics in Western Europe*, Westview Press, Boulder, σ. 195-210.
- BARTOLINI, ST. - MAIR, P. (1990), *Identity, competition, and electoral availability. The stabilisation of European electorates 1885-1985*, Cambridge University Press, Cambridge.
- BECK, U. (1983), «Jenseits von Klasse und Stand?», *Soziale Welt*, Ειδική έκδοση, σ. 35-74.
- BECK, U. (1986), *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Suhrkamp, Φρανκφούρτη.
- BOUDON, R. (1976), *Education, Opportunity and Social Inequality. Changing Prospects in Western Society*, Wiley, Νέα Υόρκη.
- BRAND, K.-W. (1987), «Kontinuität und Diskontinuität in den neuen sozialen Bewegungen», στο R. Roth - D. Rucht (επιμ.), *Neue soziale Bewegungen in der Bundesrepublik Deutschland*, Campus, Φρανκφούρτη, σ. 30-44.
- DUYVENDAK, J.-W. (1992), *The Power of Politics. France: New Social Movements in an Old Policy*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Άμστερνταμ, Άμστερνταμ.
- FUCHS, D. - RUCHT, D. (1992), *Support for New Social Movements in Five Western European Countries*, WZB-Discussion Paper, FS III, Wissenschaftszentrum, Βερολίνο, σ. 92-102.
- GIDDENS, A. (1990), *The Consequences of Modernity*, Polity Press, Cambridge.
- GIDDENS, A. (1991), *Modernity and Self-Identity*, Polity Press, Cambridge.
- INGLEHART, R. (1977), *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton University Press, Princeton.
- INGLEHART, R. (1990), *Culture Shifts in Advanced Society*, Princeton University Press, Princeton.
- KATZENSTEIN, P. (1987), *Policy and Politics in West Germany. The Growth of a Semisovereign State*, Temple University Press, Philadelphia.
- KITSCHELT, H. (1994), *The Transformation of European Social Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- KOOPMANS, R. (1995), «The Dynamics of Protest Waves», στο H. Kriesi κ.ά. (επιμ.), *The Politics of New Social Movements in Western Europe. A Comparative Analysis*, University of Minnesota Press, Minneapolis, σ. 111-144.
- KOOPMANS, R. (1996), «New Social Movements and Changes in Political Participation in Western Europe», *West European Politics*, 19 (1), σ. 28-50.

- KRIESI, H. (1987), «Neue soziale Bewegungen: Auf der Suche nach ihrem gemeinsamen Nenner», *Politische Vierteljahresschrift*, 28, σ. 315-334.
- KRIESI, H. (1989), «New Social Movements and the New Class in the Netherlands», *American Journal of Sociology*, 94, σ. 1078-1116.
- KRIESI, H. (1993), *Political Mobilization and Social Change. Levels of Mobilization and Mobilization Potentials in the Dutch General Public*, Avebury, Aldershot.
- KRIESI, H. (1995), «Alliance Structures», στο H. Kriesi κ.ά. (επιμ.), *The Politics of New Social Movements in Western Europe. A Comparative Analysis*, University of Minnesota Press, Minneapolis, σ. 53-81.
- KRIESI, H. - KOOPMANS, R. - DUYVENDAK, J.-W. - GIUGNI, M.G. (1992), «New social movements and political opportunities in Western Europe», *European Journal of Political Research*, 22, σ. 219-244.
- KRIESI, H. - KOOPMANS, R. - DUYVENDAK, J.-W. - GIUGNI, M.G. (1995), *The Politics of New Social Movements in Western Europe. A Comparative Analysis*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- LIPSET, S.M. - ROKKAN, ST. (1967), «Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction», στο S.M. Lipset - St. Rokkan (επιμ.), *Party Systems and Voter Alignments*, The Free Press, Νέα Υόρκη, σ. 1-64.
- MCADAM, D. (1982), *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*, University of Chicago Press, Σικάγο.
- MITSCHERLICH, AL. (1963), *Auf dem Weg zur vaterlosen Gesellschaft*, Piper, Μόναχο.
- NEIDHARDT, FR. - RUCHT, D. (1993), «Auf dem Weg in die "Bewegungsgesellschaft"? Ueber die Stabilisierbarkeit sozialer Bewegungen», *Soziale Welt*, 44, σ. 305-326.
- OFFE, CL. (1985), «New social movements: challenging the boundaries of institutional politics», *Social Research*, 52, σ. 817-868.
- PARSONS, T. (1971), *The System of Modern Societies*, Prentice-Hall, Englewood-Cliffs.
- PERROW, CH. (1989), «Eine Gesellschaft von Organisationen», *Journal für Sozialforschung*, 29, σ. 3-20.
- RASCHKE, J. (1985), *Soziale Bewegungen. Ein historisch-systematischer Grundriss*, Campus, Φρανκφούρτη.
- SCHMITT-BECK, R. (1992), «A myth institutionalized. Theory and research on new social movements in Germany», *European Journal of Political Research*, 21, σ. 357-383.
- SCHUMPETER, J.A. ([1942] 1962), *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper, Νέα Υόρκη.
- TARROW, S. (1989), *Struggle, Politics, and Reform: Collective Action, Social Movements, and Cycles of Protest*, Cornell University, Western Societies Program Occasional Papers 21, Ithaca, Νέα Υόρκη.

- TARROW, S. (1989α), *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy 1965-1975*, Clarendon Press, Οξφόρδη.
- TARROW, S. (1994), *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Mass Politics*, Cambridge University Press, Λονδίνο.
- TILLY, CH. (1978), *From mobilization to revolution*, Addison-Wesley, Reading.
- TILLY, CH. - TILLY, L. - TILLY, R. (1975), *The Rebellious Century. 1830-1930*, Harvard University Press, Cambridge.
- TOURAINÉ, AL. (1980), *La prophétie anti-nucléaire*, Ed. du Seuil, Παρίσι.
- WALLIMANN, IS. - ZITO, G.V. (1984), «Cohort Size and Youthful Protest», *Youth and Society*, 16, σ. 67-81.
- WATTS, N.J. (1987), «Mobilisierungspotential und gesellschaftspolitische Bedeutung der neuen sozialen Bewegungen», στο R. Roth - D. Rucht (επιμ.), *Neue soziale Bewegungen in der Bundesrepublik Deutschland*, Campus, Φρανκφούρτη, σ. 47-67.